

1

Сурагчийн нэр:
.....

Эхэлсэн: он сарөдөр цаг
Дууссан: он сарөдөрцаг

Агуулгын товч тайлбар Хичээлийн сэдэв: Үйл явдлын учир шалтгааны уялдаа

Үйл явдал: Зохиол эхнээсээ тодорхой дарааллаар өрнөн, өөр хоорондоо хөдөлгөөн харилцаанд орсон тогтолцоог үйл явдал гэнэ. Үйл явдал нь өгүүлбэрээр илэрнэ. Өгүүлбэрт хэдэн үйл үг байна, түүний тоогоор үйл явдал байна. Үйл явдал нь эхлэл, зангилаа, өрнөл, туйл, тайлал, төгсгөл гэсэн өгүүлэгдэхүүн бүтцийн дагуу үргэлжилж, уншигчийн сэтгэлийг хөдөлгөж, цааш унших сонирхлыг төрүүлдэг.

Учир шалтгаан: Юм бүхэн, болж байгаа үйл явдал бүр ямар нэг шалтгааны улмаас үүсдэг. Эхний үйл явдал нь дараагийн үйл явдал бүтэхийн үндэс болно. Ингэж үйл явдлууд өөр хоорондоо харилцан уялдаа холбоотой болно.

Дасгал 1: Үйл явдлын учир шалтгааны холбоо хамаарлыг задлан шинжлээрэй.

Эцгийн захиас

Эрт урьд цагт гурван хүүтэй нэгэн анчин байжээ. Тэрээр ан гөрөө хийж, аж төрөн суудаг байв.

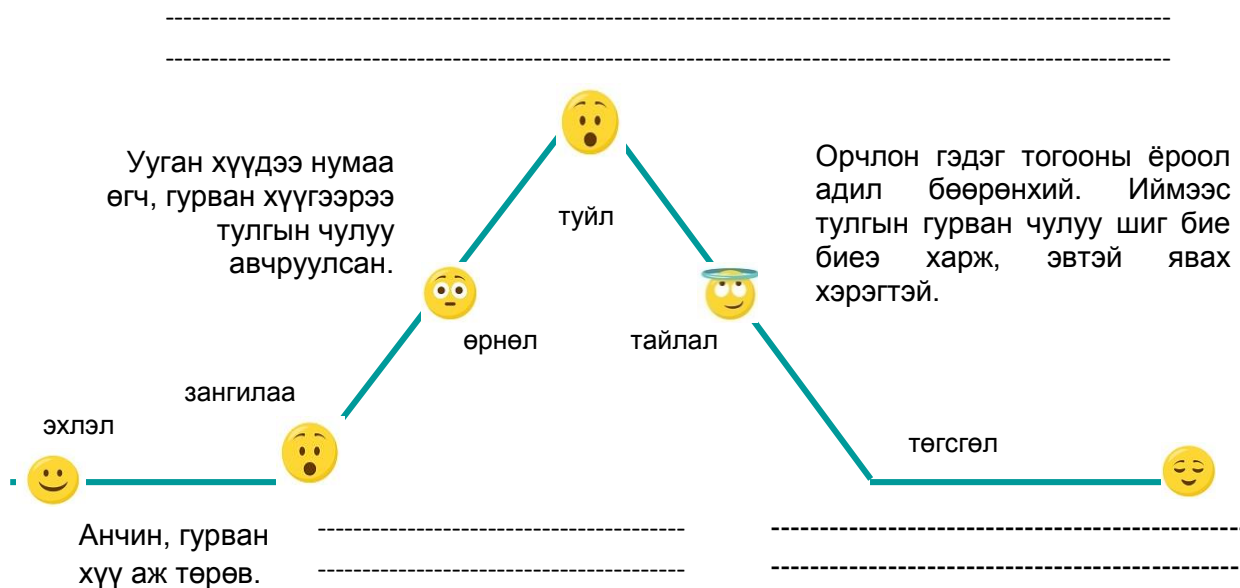
Анчин насан өндөр, хүчин дорой болж, нэг өдөр утаа гартал татаж тавьдаг увдист шар нумаа их хүүдээ өгч, “Миний гурван хүү тулга хийх нэг нэг чулуу олж ир.” гэжээ. Гурван хүүгийнхээ авчирсан чулууг тулга болгон, гал түлж, тогоо тавиад, цай чанаж эхэлжээ. Дараа нь “Та гурав тус тусын авч ирсэн чулуугаа ав.” гэснийг ёсоор болгохуйд тогоо нь хөмөрч, цай нь асгарч, гал нь унтарчээ.

Тэгсний хойно “ За, миний гурван хүү харав уу? Орчлон гэдэг тогооны ёроол адил бөөрөнхий. Иймээс тулгын гурван чулуу шиг бие биеэ харж, эвтэй явах хэрэгтэй. Хэрэв эвдрэлцэж муудвал энэ хөмөрсөн тогоо, асгарсан цай, унтарсан гал мэт болно.” хэмээн сургамжилжээ.

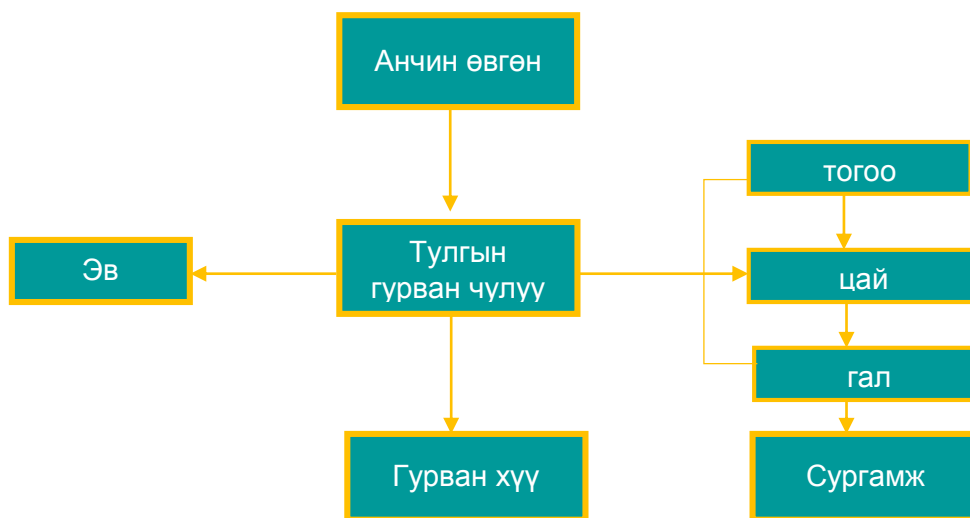
Алхам 1: Дараах шалтгааны асуултад хариулж бичээрэй.

Асуулт	Хариулт
1. Анчин яагаад их хүүдээ увдист шар нумаа өгсөн бэ?
2. Анчин яах гэж гурван хүүгээрээ тулга хийх чулуу авчруулсан бэ?
3. Юунаас болж тогоо хөмөрч, цай асгарч, гал унтарсан бэ?
4. Юуны учир тулгын гурван чулуу шиг бие биеэ харж, эвтэй яв” гэж сургамжилсан бэ?

Алхам 2: Сэтгэл хөдлөл дээр тулгуурлан, үлгэрийн үйл явдлаас тохирохыг хоосон зайд нөхөж, үйл явдлын өгүүлэгдэхүүн бүтцийг тодорхойлоорой.

Алхам 3: Үйл явдлын учир шалтгааны хамаарлыг тодорхойлохдоо сумаар холбож гүйцээнэ үү.

Алхам 4: Үйл явдлын учир шалтгааны холбоо хамаарлаар ямар санаа илэрхийлснийг тайлбарлаарай.

Тулгын гурван чулуугаар юуг бэлгэдсэн бэ?

.....

Тогоо, цай, галаар юуг төлөөлүүлж ойлгуулсан бэ?

.....

Анчин өвгөний чин хүсэл, захиасны гол санаа юу байсан бэ?

.....

.....

2

Сурагчийн нэр:
.....

Эхэлсэн: он сарөдөрцаг
Дууссан: он сарөдөр цаг

Агуулгын товч тайлбар

Хичээлийн сэдэв: Хүүрнэсэн эхийн бүтэц, дараалал

Эхийн бүтэц гэдэг нь цогцолборуудын хоорондын харилцан уялдааг хэлнэ. Эхийг бүрдүүлэгч өгүүлбэр, цогцолборууд нэг нь нөгөөгөөсөө урган гарч, өмнөх нь дараагийнхаа шалтаан болж уялддаг. Эх нь цогцолборуудаас бүтэх бөгөөд эхлэл, гол, төгсгөл гэсэн 3 хэсэгтэй.

Үйл явдлын дараалал: Хүүрнэсэн эхийн үйл явдал нь тодорхой оронд цагийн дарааллаар өрнөдөг. Үйл явдлын дарааллыг таних үгс нь:

- Өнгөрсөн (өчигдөр, эрт урьд), одоо (өнөөдөр, түрүүхэн), ирээдүй (маргааш, дараа) 3 цагийг заасан утгатай бие даасан үгээр
- Цагийн утгатай холбоо үгээр (агшин зуурт, үдээс хойш)
- Цагийн утгатай өгүүлбэрээр (нар мандах үед, ном унших үед)

Дасгал 2: Эхийн бүтэц, үйл явдлын дарааллыг задлан шинжлээрэй.

Ажиллах эх: Эцгийн захиас (богино үлгэр)

Алхам 1: Дээрх үлгэрт хэдэн өөр хэрэг явдал буюу цогцолбор байна вэ?
Хариултаа тайлбарлаарай.

- A. 1
- B. 2
- C. 3
- D. 4

Алхам 2: Цогцолбор бүр нь эхийн аль хэсэгт хамаарахыг тодорхойлоорой.
Цэгийн оронд тэмдэглэнэ үү.

Үйл явдалд оролцох дүрийн тухай танилцуулсан эхлэл хэсэг

.....

Үйл явдлын орон цаг, зорилго, шалтгааныг харуулсан гол хэсэг

.....

Өмнөх үйл явдлыг нэгтгэж, дүгнэсэн шинжтэй төгсгөл хэсэг

.....

Алхам 3: Өгсөн цаг хугацаанд болсон үйл явдлыг эхээс олж, товч бичээрэй.

Алхам 4: Хүүрнэсэн эхийн үйл явдлын бүтэц, дараалал, учир шалтгааны уялдаа холбооны тухай мэдлэг, ойлголтгоо бататгаарай.

А. Эхийн бүтцийн хэсгийг сумаар зааглаж зураарай.

Б. Эхийн үйл явдлыг 6 өнгөөр ялгаж харууллаа. Үйл явдал бүр өгүүлэгдэхүүний аль бүтцэд хамаарах вэ? Ижил өнгөөр нь будаарай.

Ертөнцийн үүслийн домог

А.

Эхлэл

Гол

Төгсгөл

Энэ хорвоод эхлээд юу ч байсангүй. Нар, сар, од ч байсангүй. Ертөнц зөвхөн ямар ч хөдөлгөөнгүй түнэр харанхуй хоосон (хаос) байдалтай байжээ.

Түүнээс хамгийн түрүүнд ус бий болжээ. Тэгээд ус нь галыг бүтээж, их халуун болсноос алтан өндөг гарсан гэнэ. Өчнөөн төчнөөн он жилээр хязгааргүй үргэлжилсэн гүн далайд алтан өндөг хөвсөөр, дараа нь хагарав. Ингээд хагарсан өндөгний дээд хэсэг нь тэнгэр, доод хэсэг нь газар шороог бүтээж, тэдгээрийн хоорондох орон зайд агаар мандал үүсэв. Усан дунд газар бий болсноор, гэрлийн орон бүтэж, түүнээс цаг хугацааны эхлэл тавигджээ.

Эцэст нь орчлон ертөнц бүтэв.

Б.

Төгсгөл

Зангилаа

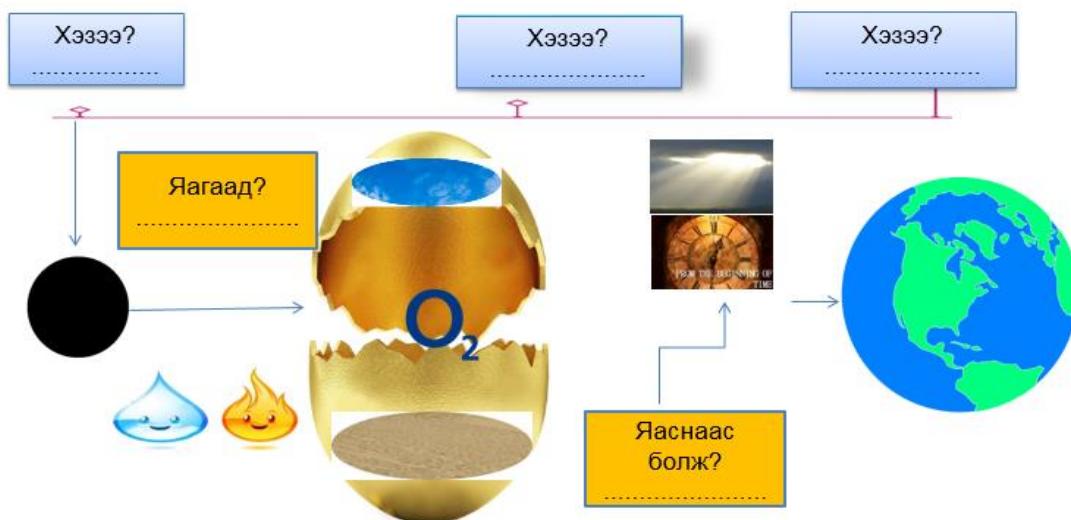
Түйл

Өрнөл

Тайлал

Эхлэл

В. Домгийн үйл явдлын дараалал, учир шалтгааныг цэгийн оронд нөхөж бичээрэй.

3

Сурагчийн нэр:

.....

Эхэлсэн: он сарөдөрцаг

Дууссан: он сарөдөр цаг

Дасгал 3: Өгсөн түлхүүр үгийг ашиглан, үйл явдлыг цагийн дарааллаар, учир шалтгааны уялдаатай өрнүүлж, богино үлгэр зохиогоорой.

Сэдэв: Богино, үлгэр, өгүүлэг зохион бичих

Ашиглах түлхүүр үгс

Буга

- Цөөрөм, сүрлэг эвэр, бахархал, нарийн хөл, гомдол
- Арслан
- Айдас, хурд
- Мод, мөчир, эвэр, сандрал тэвдэл
- Амь мэнд, хөл, баяр хөөр

Эхлэл: (Эхлээд хэзээ, хаана юу болов?) -----

Эхийн гол хэсэг

Зангилаа: (Тэгтэл ямар асуудал үүсэв?) -----

Өрнөл: (Тэгээд үйл явдал цааш яаж үргэлжлэв?)-----

Туйл: (Тэгж байтал дахин ямар асуудал хаана үүсэв?) -----

Тайлал: (Үүссэн асуудлууд яаж шийдэгдэв?) -----

Төгсгөл: (Эцэст нь ямар сургамж болов?) -----

4

Сурагчийн нэр:

.....

Эхэлсэн: он сарөдөрцаг
Дууссан: он сарөдөр цаг

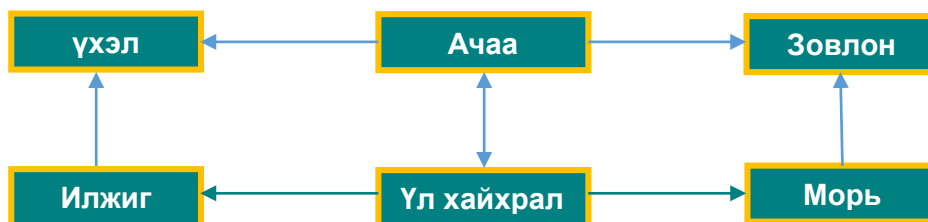
Хичээлийн сэдэв: Нэгж хичээлийн үнэлгээ

Илжиг морь хоёр

Эрт цагт нэг хүн илжиг морь хоёртой байжээ. Замаар явж байхдаа илжиг нь моринд:

- “Миний ачаа тун хүнд байна. Би бүгдийг хүргэж чадахгүй нь. Чи миний ачаанаас багахныг ч болов авч хөнгөлж өгөөч” гэхэд морь хайхарсангүй. Илжиг зүтгэсээр байгаад хамаг тамираа барж, үхжээ. Эзэн илжигний бүх ачааг моринд ачиж, бас дээр нь илжигний нойтон арьсыг тохоход нь морь янцаглан:
- “Би гэдэг амьтан ингэж зовлонд баригдах гэж. Хөөрхий би яасан азгүй юм бэ? Түрүүнд түүний ачааг бага ч атугай хөнгөлж өгөх нь яав даа. Одоо бүх ачааг нь ачаад, бас нойтон арьсыг нь тээж явах гэж дээ!” хэмээн гасалжээ.

Дасгал 4: Хүүрнэсэн эхийн бүтцийн тухай мэдлэг, ойлголтоо шалгаарай.

1. Үйл явдлын учир шалтгааныг хамаарлыг харуулсан дээрх тулгуур бичиглэл дээр түшиглэн дараах 3 асуултад хариулаарай.

1. *Илжиг яагаад үхсэн бэ? Зөв хариултуудыг дугуйлаарай*

- Морины үл хайхрал
- Эзний өршөөлгүй сэтгэл
- Хүнд ачаа
- Хүч тамир

2. *Морь юуны учир зовлонд унасан бэ? Зөв хариултуудыг дугуйлаарай.*

- Илжигний үхэл
- Ачаа
- Үл хайхрал
- Хүч тамир

3. *Дээрх эхэд үйл явдлын учир шалтгааны хамаарлаар ямар санаа илэрч байна вэ?*

- Амьтад эн тэнцүү амьдрах эрхтэй.
- Аминч зан эцэстээ өөртөө зовлон тарина.
- Хэр хэмжээгээ мэдэж хөдөлмөрлөх ёстой.
- Ачааны хүндийг үүрэх нь амь насанд аюултай.

2. Дээрх эхийн үйл явдлын өгүүлэгдэхүүн бүтцийг зөв тодорхойлоорой.

Үйл явдал	Өгүүлэгдэхүүн бүтэц
1. Нэг хүн илжиг, морь хоёртой байжээ.	a) Эхлэл
2. Илжиг ачаанаасаа хөнгөлж өгөхийг мориноос гуйжээ.	b)
3. Илжиг зүтгэсээр байгаад үхжээ.	c)
4. Эзэн илжигний бүх ачаа, арьсыг морин дээр ачжээ.	d)
5. Илжигний ачаанаас хөнгөлөөгүйгээс болж өөртөө ачаа нэмүүлсэндээ халагласан.	e) Тайлал

3. Дээрх эх хэдэн цогцолбороос бүтсэн бэ? Тайлбарлаарай.

- A. 1
- B. 2
- C. 3
- D. 4

4. Цогцолбор бүр эхийн аль хэсэгт хамаарах вэ?

1. Эхлэл хэсэг	
2. Гол хэсэг	
3. Төгсгөл хэсэг	

5. Дээрх эхийн үйл явдал ямар дарааллаар өрнөсөн бэ?

- A. Цагийн дарааллаар
- B. Орны дарааллаар
- C. Чухал, чухал бусын дарааллаар
- D. Учир шалтгааны дарааллаар

6. Үйл явдлын дарааллыг дараах хэлний нэгжээр илэрхийлжээ. Эхээс жишээ авч, батлан тайлбарлаарай.

- 1. Цаг заасан үгээр
- 2. Цаг заасан холбоо үгээр
- 3. Цаг заасан өгүүлбэрээр

7. Учир шалтгааны асуултуудыг жагсааж бичээрэй.

- 1. Яагаад? 4.
- 2. 5.
- 3. 6.

5

Сурагчийн нэр:
.....

Эхэлсэн: он сарөдөрцаг
Дууссан: он сарөдөр цаг

Агуулгын товч тайлбар

Хичээлийн сэдэв: Хүүрнэсэн эхийн сэдэв, гол санаа

Эхийн сэдэв: Эхэд өгүүлэгдэж байгаа гол юмнаас үүдэлтэй санааг сэдэв гэнэ. Юуны тухай? гэсэн асуултаар илрүүлнэ.

Эхэд дэвшүүлсэн асуудал: Тухайн сэдвийн хүрээнд илэрч буй шийдвэрлэх шаардлагатай асуудлыг хэлнэ.

Эхийн гол санаа: Сэдэв болон дэвшүүлсэн асуудлын хүрээнд гаргасан дүгнэлт санааг хэлнэ.

Түлхүүр үг: Эхэд олон давтагдаж орсон, гарч буй хэрэг явдлын санааг бүтээхэд чухал үүрэгтэй үгийг хэлнэ.

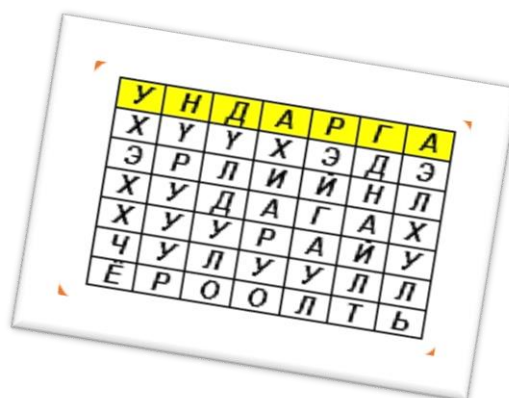
Дасгал 5: Хүүрнэсэн эхийн сэдэв, гол санааг тодорхойлоорой.

Хадат булаг

Хуурай сайрын адагт гурван хайлаас ногоорон хүглийж, түүний хөлд чулуугаар хашиж laidсан бяцхан худаг газрын нүд болон тормойж байдаг байжээ. Нэгэн удаа эрлийн хүүхэд ирж, амны цангаагаа гарган сууснаа дүрсгүй зан нь гэнэт хөдлөн, худгийн ёроол руу жижигхэн чулуу унагавал “шол” гэснээ сураггүй болжээ. “Том чулуу шидвэл ямар сүртэй дуугарах бол!” гэж бодон хашлаганых нь бул чулууг арайхийн өнхрүүлж худагт унагавал “пол” гэсэн бөглүү дуу гарснаас өөр дорвитой ч юм болсонгүй. Тэр хүү ямар хэрэг тарьснаа ч ухаарсангүй эрлийн замаа хөөн оджээ. Болчимгүй зантай хүүгийн бодлогогүй унагасан чулуу худгийн ёроолд унахдаа газрын гүнээс шүүрч байсан булгийн undаргыг таг даржээ. Удсан ч үгүй худгийн ус ширгэж, хавийн ургамал гуниглан гандаж, саглагар гурван хайлаас хүртэл гиншин хатаж, мөчир нь нүцгэрэн тэнгэрээс хур гуйн сарвайв. Хайлаас дамжин жиргэж байсан богширго нисэн одож, хаа нэгтээ уянгалан байсан дуу эгшиг тасарч, эрэлчин явуулын хүмүүс ч бууж тухлахаа больж, эл хуль болон хоцорчээ. Хэнэггүй хүний хар гайгаар амьдрал хайрласан булаг хатаж, хадат биш “хадан булаг” болсон нь энэ ажээ.

Н.Өлзийбат, Сэтгэлийн эгшиг, 1991

Алхам 1: Эхэд өгүүлэгдэж байгаа гол юмсыг нэрлэсэн 5 үгийг олоод, тодруулж будаарай.

Алхам 2: Эхийн хэсэг тус бүрд юуны тухай өгүүлснийг харууллаа. Ажиглаад цэгийн оронд өгүүлэгдэж байгаа гол гол юмсыг нөхөж бичнэ үү.

Эхлэл хэсэг	Худаг	Байгалийн унаган төрхийн тухай
Гол хэсэг	Байгалийг сүйтгэгч хүчин зүйлийн тухай
Төгсгөл хэсэг	Байгалийн цөлжилтийн тухай

Алхам 3: Дээрх хүснэгтэд эхийн хэсэг тус бүрд юуны тухай өгүүлснийг харууллаа. Ажиглаад эхийн сэдвийг тодорхойлоод, хариултаа тайлбарлаарай.

- A. Байгалийн тухай
- B. Хүний тухай
- C. Суурьшлын тухай

Алхам 4: Эхийн сэдвээр дамжуулаад, тулгамдсан ямар асуудал дэвшүүлснийг тодорхойлоорой.

- A. Байгалийн тэнцвэр алдагдаж буй тухай
- B. Хүний бодлогогүй, болчимгүй үйл ажиллагааны тухай
- C. Хөдөө нутагт хүний суурьшил багасаж буй тухай

Алхам 5: Эхийн сэдэв, дэвшүүлсэн асуудал, үйл явдлыг сайтар эргэцүүлээд, эхийн гол санааг дүгнээрэй.

- A. Байгалийн тэнцвэр алдагдуулж байгаа гол хүчин зүйл нь хүний буруутай үйл ажиллагаа.
- B. Хүний бодлогогүй болчимгүй үйл ажиллагаа нь өөрийгөө алдагдалд оруулдаг.
- C. Хөдөөд хүний суурьшил багасаж байгаа нь байгалийн дотоод хүчин зүйлтэй холбоотой.

Алхам 6: Эхийн сэдэв, гол санааны тухай мэдлэг ойлголтоо бататгаарай.

Янзагатай согоо

Согоо хөл дээрээ тэнцэж ядан байгаа янзагаа хөхүүлэн зогсоно. Тэр янзагаа үнэрлэнгээ салхины аясаар эвгүй үнэр ирэхийг мэдэрч, чоно ойрхон ирж явааг гадарлав. Гэлээ ч хөл дээрээ тэнцэн ядан байгаа янзагатай согоо хаашаа ч явах билээ дээ... Чоно согоог барихад бэлэн болжээ. Согоо зугтмаар байвч янзагандаа хоргодоод, хаашаа ч хөдөлсөнгүй. Тэр өвчүүн дороо янзагаа зогсоож, өөрийн амиа золиосонд гаргахад бэлэн зогсоно. Чоно дайрах мөчид согоо янзагаа даран урд хоёр хөл дээрээ сөхрөх үед чоно түүний дээгүүр нь харайж, эрчиндээ уналаа. Тэгснээ босон, эргэж ч харалгүй цааш хурдлав.

Өгүүлэгдэж байгаа юм

.....

.....

.....

Сэдэв:

.....

.....

Гол санаа

.....

6

Сурагчийн нэр:

.....

Эхэлсэн: он сарөдөрцаг

Дууссан: он сарөдөр цаг

Агуулгын товч тайлбар

Хичээлийн сэдэв: Үйл явдлын орчин

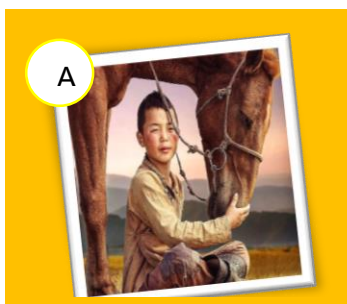
Үйл явдлын орчин: Үйл явдал болж байгаа орон газар, цаг хугацааг нийтэд нь орчин гэнэ. Хүүрнэмж эхийн үндсэн шинжийн нэг нь үйл явдал, дүр. Тэгвэл хүүрнэсэн эхийн үйл явдлын орчинд тухайн дүр ямар үг, үйлдэл хийснээс эхийн сэдэв, гол санаа илүү тодорхой болдог. Өөрөөр хэлбэл үйл явдлын орчин нь дүрийн шинж, сэдэв, гол санааг тодруулж өгдөг гэсэн үг.

Дүр: Зохиолын үйл явдлыг дүрслэх явцад бүрэлдсэн хүн, юм, үзэгдэл, бусад хүчин зүйлийг бүхэлд нь дүр гэнэ.

Дасгал 6: Орон ба цагийн дүрслэлээр үйл явдлын орчныг тодорхойлоорой.

Ажиллах эх: Хадат булаг (богино өгүүллэг)

Алхам 1: “Хадат булаг” эхийн гол дүр нь аль вэ? Зөвийг тэмдэглээрэй.

Алхам 2: Үйл явдал хаана? хэзээ? болсныг тодорхойлж, батлан тайлбарлаарай.

Хаана?

.....

.....

.....

Хэзээ?

.....

.....

.....

Алхам 3: Тухайн оронд, тухайн цаг хугацаанд гол дүрийн хийсэн үйлдлүүдийг жагсаан бичээрэй.

.....

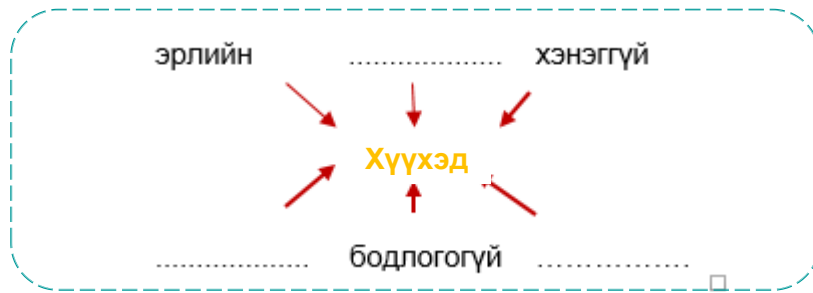
.....

.....

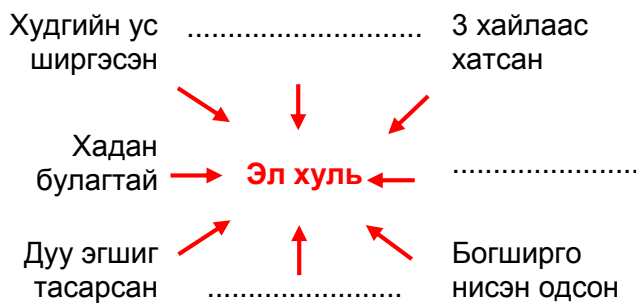
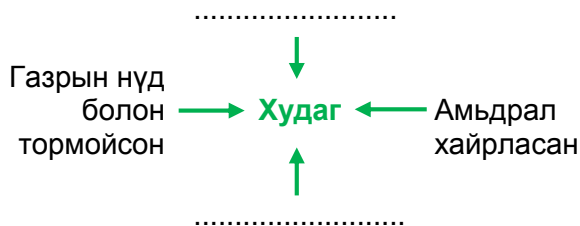
.....

.....

Алхам 4: Хийсэн үйлдлүүдийг ажиглаад, дүрийн шинжийг тодорхойлоорой. Цэгийн оронд тохирох шинжийг эхээс олж бичээрэй.

Алхам 5: Газрын байдал эхэндээ ямар байснаа эцэст нь ямар болж өөрчлөгдсөнийг тодорхойлоорой. Цэгийн оронд тохирох дүрслэлийг эхээс олж бичнэ үү.

Алхам 6: Тухайн газрын дүр төрх өөрчлөгдөхөд хэн буруутай вэ?

- А. эрлийн хүү В. чулуу С. хур бороо

Алхам 7: “Хадат булаг” эхийн сэдэв, гол санааг эргэн санаарай. Үйл явдлын орчин, зохиолын сэдэв, гол санаа, дүр өөр хоорондоо яаж уялдаж байгааг тайлбарлана уу.

.....

7

Сурагчийн нэр:
.....

Эхэлсэн: он сарөдөрцаг
Дууссан: он сарөдөр цаг

Хичээлийн сэдэв: Сэдэв, гол санаанд тохируулан үлгэр, өгүүллэг зохиох

Дасгал 7: Өгсөн сэдэв, гол санаанд тохируулан, богино өгүүллэг зохион бичээрэй.

Сэдэв: Итгэлийн тухай
Гол санаа: Хүнийг чи нэг л удаа хуурах юм бол тэд чамд дахин итгэхгүй.

Үйл явдлын эхлэлийн орчны дүрслэл

.....
.....
.....

Зохиолын эхэнд гол дүрийн байдал

.....
.....
.....

Гэнэт ямар асуудал үүсэв?

.....
.....
.....

Үйл явдал цааш яаж үргэлжлэв?

.....
.....
.....

Байдал хурцдаж, ямар асуудал үүсэв?

.....
.....
.....

Асуудал яаж шийдэгдэв?

.....
.....
.....

Үйл явдал яаж төгссөн бэ? -----

8

Сурагчийн нэр:

.....

Эхэлсэн: он сарөдөрцаг
Дууссан: он сарөдөр цаг

Хичээлийн сэдэв: Нэгж хичээлийн үнэлгээ

Модон торхтой бал

Баавгай модон торх хийж, зөгийн үүрний дэргэд тавив.

Алаг зөгийнүүд эрээн цэцгийн дэлбээн дээр өдөржин бэлчээрлэнэ. Үүрэн сархиагтаа амтат бал боловсруулж, үүрнээсээ зөөж торхонд хийнэ. Баавгай ойгоор тэнэж, торхны модоо аваад ирэхэд л тавьсан торхонд нь амтат бал хийчихсэн байдаг байж.

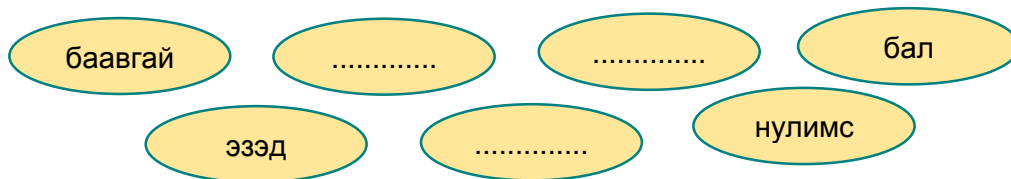
Баавгай амтат балаа идсээр, зун намрыг өнгөрөөж, аглаг хөвч цасанд дарагдав. Баавгай ичээндээ орлоо.

Баавгай хэнз яргуйтай уралдан ичээнээсээ гарч, аглаг ой, алаг цэцэгт ургамал, амтат балын эзэн эрээн зөгийнүүдээ эрээд эрээд олсонгүй.

Дээрэнгүй эздийн огтолсон хожуул ёрдойно. Баавгай дэргэд нь нулимс дуслуулан зогсоно.

Дасгал 8: Хүүрнэсэн эхийн бүтэц, дарааллын тухай мэдлэг, ойлголтоо бататгаарай.

1. Дээрх эхэд өгүүлэгдэж байгаа гол юмыг олоорой. Цэгийн оронд нөхнө үү.

2. Дээрх эхийн түлхүүр үгийг олоорой.

- A. Баавгай, зөгий, бал, торх, цэцэг, ой,
- B. Баавгай, зөгий, бал, эзэд, хожуул, нулимс
- C. Зун, намар, аглаг хөвч, цас, ичээ
- D. Эрээн цэцэг, цас, хэнз яргуй,

3. Эхийн хэсэг бүрд юуны тухай өгүүлснийг тайлбарлаарай. Харгалзуулж холбоно уу.

Эхийн агуулгын бүтэц	Өгүүлэгдэж буй юмс	Өгүүлэгдэж буй юмаар дамжуулан юуны тухай өгүүлэв?
1. Эхлэл хэсэг	1. Хожуул, нулимс	a) Цаг хугацааны урсгал хийгээд баавгайн онцлогийн тухай
2. Гол хэсэг	2. Баавгай, зөгий, бал	b) Байгалийн сүйрлийн тухай
3. Төгсгөл хэсэг	3. Ичээ	c) Байгалийн юмс хэлхээ холбоотой тухай

4. Цогцолбор бүрд юуны тухай өгүүлснийг ажиглаад, эхийн сэдвийг тодорхойлоорой.

- A. Баавгайн тухай
- B. Зөгийн тухай
- C. Байгалийн тухай
- D. Хүний тухай

5. Эхийн сэдвээр дамжуулж ямар гол асуудал дэвшүүлснийг тодорхойлоорой.

- A. Амьтдын тоо толгой цөөрч байгаа тухай
- B. Амьтдын хоол хомс болж байгаа тухай
- C. Байгалийн юмсын гинжин холбоог алдагдуулж байгаа тухай
- D. Хүний мөс чанар муудаж буй тухай

6. Эхийн сэдэв, эхэд дэвшүүлсэн асуудлаар дамжуулж ямар гол санаа илэрч байгааг дүгнээрэй.

- A. Амьтдын тоо толгой цөөрч байгаа нь идэш тэжээлийн хомсдолтой холбоотой.
- B. Амьтдын хоол тэжээл хомс байгаа нь ургамлын гарц муудсанаас болж байна.
- C. Байгалийн юмсын гинжин холбоог алдагдуулж байгаа гол хүчин зүйл нь хүн.
- D. Хүний мөс чанар муудсан нь нийгмийн хөгжилтэй холбоотой.

7. Дээрх эхийн үйл явдал хаана, хэзээ өрнөснийг жишээгээр харуулаарай.

Орон

.....

Цаг

.....

8. Тухайн орчин (орон, цаг)-д гол дүрүүд ямар ямар үйлдэл хийсэн бэ?

Дүрүүд	Баавгай	Зөгий	Хүн
Хийсэн үйлдэл	Ой модыг огтолж, хожуул болгосон.
	
	
	
	

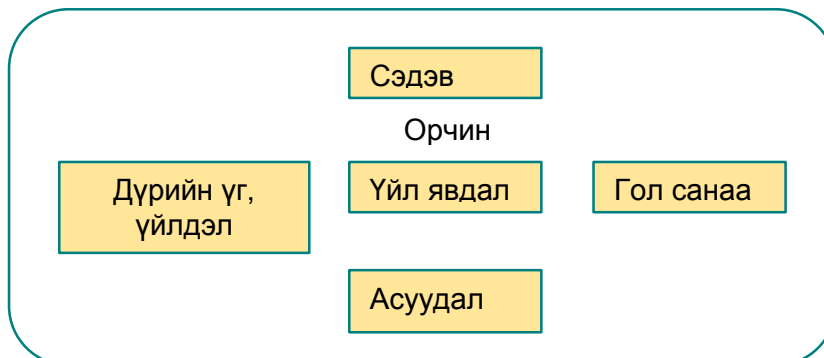
9. Дүрүүдийн шинжийг тодорхойлоорой.

- Баавгай
- Зөгий
- Хүн

10. Дүрүүдийн үйлдлээр орчин яаж өөрчлөгдсөн бэ?

- A. Байгальд амьтад хор хүргээгүй учир унаган төрхөөрөө байсан.
- B. Байгаль хүний нөлөөгөөр зөгийгүй, цэцэггүй, модгүй болсон.

11. Эхийн агуулгын хэсгүүдийг сумаар холбож, хүүрнэсэн эхийн үндсэн шинжийг тайлбарлаарай.

9

Сурагчийн нэр:

.....

Эхэлсэн: он сарөдөрцаг
Дууссан: он сарөдөр цаг

Агуулгын товч тайлбар

Хичээлийн сэдэв: Харилцан ярианы үүрэг, цэг тэмдэг

Харилцан яриа: Хоёр болон түүнээс дээш хүний хоорондын яриаг хэлнэ. Харилцан яриа хүүрнэсэн эхэд чухал бөгөөд дүрийн сэтгэл санаа, зан төрх болон тэдний хоорондын харилцааны уур амьсгал, болсон үйл явдлын талаарх мэдээллийг нуршихгүйгээр уншигч, сонсогчдод дамжуулах үүрэгтэй.

Харилцан яриа нь дүр хоорондын шууд яриагаар илрэхээс гадна өгүүлэгчийн болон хэн нэгний дам яриагаар илэрнэ.

Дасгал 9: Харилцан ярианы үүргийг тодорхойлоорой.

А. Тахиа болсон бүргэд

Бүргэдийн зулзага тохиолдлоор тахианы дэгдээхэйнүүдийн дунд унажээ. Тэр тахиа шиг дуугарч, идэх зүйл хайн гүйж, яг дэгдээхэй мэт аашилна.

Нэгэн өдөр тэнгэрт нисэж буй бүргэдийг хараад:

Зулзага: - Ямар гайхалтай шувуу вэ? Хэчнээн өндөрт нисэж байна вэ? Би энэ шувуу шиг нисэж чаддаг сан бол түүн шиг халин дүүлэхсэн. Дэгдээхэйнүүд: - Бид чинь тахиа шүү дээ. Битгий хоосон мөрөөд. Тэр чинь бүргэд. Чи түүн шиг нисэж чадахгүй.

Бүргэдийн зулзага маш их гуниглажээ. Хэн нэгэн түүнд бүргэд болохыг нь хэлж итгүүлэх хэрэгтэй байлаа. Гэвч түүнд үнэнийг хэлээгүй тул амьдралынхаа төгсгөл хүртэл тахиа шиг амьдарчээ.

Б. Зааны тавилан

Нэгэн аялагч залуу хөдлөх ч үгүй, хол явах ч үгүй нэгэн заантай тааралджээ.

Залуу эзнээс нь “Энэ заанууд яагаад чөлөөтэй явахгүй байгаа юм бэ?” хэмээн асуухад “Зааныг тугал байхаас нь хөлийг нь модтой холбон олсоор уясан юм. Тэд эхэндээ явах гэж оролдсон ч, уяанаасаа зүүгдээд уначихдаг болохоор өөрийгөө хол явж чадахгүй гэдэгтээ насан туршдаа итгэдэг болчихсон юм.” гэж хариулжээ.

“Бид эртнээс итгэсэн тэр л зүйлсээсээ болж “Хэзээ ч хийж чадахгүй” хэмээн боддог болчихдог нь үүнтэй л ижил юм даа” гэж залуу аялагч өгүүлжээ.

Алхам 1: Дээрх хоёр эхэд хэн хэн хоорондоо ярилцаж байна вэ?

А.

Б.

Алхам 2: Дээрх хоёр эхэд харилцан яриа ямар хэлбэрээ өрнөж байна вэ? Зөв харгалзуулаарай.

1. Тахиа болсон бүргэд
2. Зааны тавилан

- а) Харилцан яриаг өгүүлэгч дамжуулж байна.
- б) Дүрүүд шууд харилцан ярилцаж байна.

Алхам 3: Харилцан яриануудыг дахин уншаад, ярилцагч бүрийн зан төрхийг тодорхойлоорой. Зөв харгалзуулна уу.

Дүрүүд	Зан төрх, сэтгэл санаа
1. Бүргэдийн зулзага	а) Сайн сайханд хүрэх гэсэн хүсэлтэй боловч бусдын ятгалгад итгэсэн, сөрөн тэмүүлэх оролдлогогүй, гунигтай
2. Тахианы дэгдээхэйчүүд	б) Нэг зүйлд хатуу итгэчихдэг туйлширмал байдлыг мэддэг, зовнингүй
3. Аялагч залуу	с) Өөрсдийнхөө онцлогийг мэддэг, бусдын чадлыг ч мэддэг, итгэлтэй
4. Зааны эзэн	д) Өөрийнхөө төлөө бусдын эрхийг хязгаарлагч, хэнэггүй

Алхам 4: Дүрүүдийн хоорондын харилцан яриагаар болж буй үйл явдал ойлгогдож байна уу? Дараах хариултаас сонгож, шалтгааныг тайлбарлаарай.

1. Тийм _____

2. Үгүй _____

Алхам 5: Дээрх хоёр эхэд буй харилцан ярианууд нь аль хэв маягт хамаарах вэ? Тайлбарлаарай.

А. _____

Б. _____

Алхам 6: Дараах харилцан ярианд цэг тэмдэг нөхөж бичээрэй.

Харилцан ярианы цэг тэмдгийн тухай ойлголтыг 6-р ангийн сурах бичгээс уншаарай.

... Энэ нутгаас гэнэт алга болоод олон жилийн дараа эргэн ирэхдээ Тулга хамгийн түрүүнд Гүнсмаатай уулзжээ.
 Тулга За, охин минь Чамайг хэний хэн гэдэг вэ
 Охин Дэмбээ гуайн охин Гүнсмаа
 Тулга Аа мөн. Намайг эндээс явахад чи жаахан охин байсан байх аа.
 Охин Тийм ээ. Таныг явах жил би зургаадугаар анги төгсөж ирээд байсан юм.
 Тулга Одоо сургуульдаа юу
 Охин: Үгүй ээ, саальчин болсон
 Тулга Аав ээж нь бий юу
 Охин Гэртээ байгаа
 Тулга “Аав ээждээ намайг ирсэн явна. Амар мэндийг тань айлтгаж байна гэж хэлээрэй” гээд морины жолоо эргүүлэн цааш одлоо...

10

Сурагчийн нэр:

.....

Эхэлсэн: он сарөдөрцаг

Дууссан: он сарөдөр цаг

Хичээлийн сэдэв: Харилцан яриа зохион бичих

Дасгал 10: Дараах харилцан яриаг үйл явдлаар дэлгэрүүлэн, богино өгүүллэг бичээрэй.

Хайр харуусал

- Ээж минь та яагаад намайг сохолчихсон юм бэ дээ?
- Юм хийж байхад шөвөг авна гээд уйлаад байхаар нь өгчихсөн юм аа.
- Өгөхгүй л байхгүй дээ, ээж минь. Би уйлаад уйлаад ямар сохортлоо уйлав гэж дээ.

Эхлэл: (Дээрх харилцан ярианы гол дүр хаана, хэзээ юу хийж байгаа, дүрийн тухай суурь мэдээллийг дүрслэн бичнэ.)

Зангилаа: (Дээрх харилцан ярианы өмнө юунаас болж ээжтэйгээ энэ тухай ярихаар болж байгааг харуулсан үйл явдал бичих)

Өрнөл: (Дээрх харилцан яриаг бичих) _____

Туйл: (Харилцан ярианы дараа ямар үйл явдал болохыг бичнэ.) _____

Тайлал: (Үүссэн асуудал яаж шийдэгдэж байгааг бичнэ.) _____

11

Сурагчийн нэр:
.....

Эхэлсэн: он сарөдөрцаг
Дууссан: он сарөдөр цаг

Хичээлийн сэдэв: Нэгж хичээлийн үнэлгээ

Дасгал 11: Харилцан ярианы тухай мэдлэг, ойлголтоо шалгаарай.

Тээрэмчин

Охин: - “Аав аа! Түүх дурсгалын бичигтэй сонин чулуу оллоо. Тэр дүгрэг том чулууны ихэнх нь шороонд булагдаад, дөнгөж өнгөн тал нь ил байна. Түүн дээрх бичиг, багшийн ярьж байсан Турк бичиг гэдэг лав мөн байх аа.

Жолооч: - Таны өсөж төрсөн нутаг ч ёстой диваажингийн орон юм аа? Ингэхэд очих айл маань одоо хол уу?

Би: - Ойрхон, бараг хонины нь бэлчээрт ирээд байна даа.

Жолооч: - Урьд шөнө нойр хагастай явсандаа тэр үү, мастер минь дугхиймээр санагдаад байх чинь?

Охин: - Аав аа! Тэр чулууг очиж үзье л дээ. Тэр бичигний зургийг сайн аваарай. Сургууль цуглахаар багшдаа аваачиж өгнө. Та энэ бичгийг уншиж чадахгүй юм уу?

Аав: - Охин минь! Энэ чинь түүхийн дурсгал биш зүгээр л тээрмийн чулуу байна шүү дээ.

Охин: - Тээрмийн чулуу?

- Энд охин, аав, жолооч гурвын хооронд яриа өрнөж байна. Эдгээр харилцан яриа нь ямар хэв шинжид хамаарах вэ? Тайлбарлаарай.
 - Шууд яриа
 - Шууд бус яриа
 - Шууд, шууд бус хосолсон.....
- Дүр тус бүрийн яриагаар ямар зан төрх харагдаж байна вэ?

Жолооч	Аав	Охин
Сайхныг харах нүдтэй Хол замд аяншиж, ядарсан ...		

- Энэ 3 хүний яриа дээр тулгуурлан, болж байгаа үйл явдлыг бичээрэй.

.....

.....

- Охин, аав хоёрын яриаг үргэлжлүүлэн зохиогоорой. Тэгэхдээ харилцан ярианы цэг тэмдгийг зөв хэрэглэнэ үү.

Аав: -

Охин

Аав: -

Охин

12

Сурагчийн нэр:
.....

Эхэлсэн: он сарөдөрцаг
Дууссан: он сарөдөр цаг

Агуулгын товч тайлбар

Хичээлийн сэдэв: Жинхэнэ нэрийн утга, бүтэц

Хүүрнэсэн эхийн үйл явдал: Үйл явдал нь хүн, юм түүний хөдлөлөөс бүтсэн өгүүлбэрээр илэрнэ. Үүний хүн, юм гэдэг нь жинхэнэ нэрээр, хөдөлгөөн нь үйл үгээр илэрнэ. Жинхэнэ нэр нь хүүрнэсэн эхэд өгүүлэгдэж байгаа юм болон түлхүүр үгийн үүргээр хэрэглэгдэнэ.

Жинхэнэ нэр: Хүн, юм, үзэгдлийг заан нэрлэж, хэн? юу? хэний? юуны? хэнд? юунд зэрэг асуултад хариулагдах үгсийг хэлнэ. Жинхэнэ нэрийг утгаар нь оноосон ба ерийн гэж бас ангилна. Оноосон нэрийг ямагт томоор эхэлж бичнэ.

Дасгал 12: Уншсан эхээс жинхэнэ нэрийг ялгаж, найруулгын үүргийг тодорхойлоорой.

Монгол хэлний үгийн аймаг, түүний ангиллыг 6-р ангийн сурах бичгийн 14-р хуудаснаас, жинхэнэ нэрийн утгын тухай онолын ойлголтыг 15-16-р хуудаснаас уншиж, жишээг сайтар ажиглаж, ойлгоорой.

Гэр
(үлгэрийн гол хэсэг)

Эрт цагт ухаанаас өөр өв хөрөнгөгүй нэгэн өвгөн амьдарч байжээ.

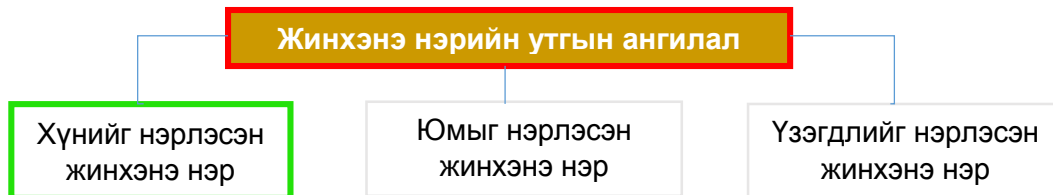
Нэгэн өдөр өвгөн долоон хүүдээ “Их гэрийн үлгэрээр бага гэрийг барьж болно.” гэж ярихад хөвгүүд нь учрыг олсонгүй өнгөрчээ. Өвгөн хүрээлсэн эргэн тойрны уулсыг дуурайлган бургасан хана хийв. Цасан шуурганд хаагддаг, цагийн сайханд нээгддэг нарнаас тооно, тал тал тийш урссан алтан цацрагуудаас унь, уулын араас

ургасан манан будангаас туурга, дээгүүр бүрхсэн зузаан үүлсээс дээвэр хийх санаа олжээ. “Түшилдэн ханхайсан уул нуруунуудын араар хүрдэн салхи эрчлэн эргэж байгаа даа.” гэж бодуутаа хялгас томж, бүслүүр хийв. Тэгээд өвгөн долоон хүүтэйгээ ханаа дэлгэж, хаалгаа босгож, тооноо өргөж, униа өлгөж, туургаа барьж, дээврээ тавьж, бүслүүрээ татаад, бөмбөрцөг дэлхийн хэлбэртэй бөмбөгөр цагаан гэртэй болов гэнэ.

Нүүе гэвэл эвхээд ч уядаг, бууя гэвэл дэлгээд барьдаг тийм таатай гэр бүтээсэн эцгийнхээ ухааныг хөвгүүд нь биширч, ая тавтай аж төрөх болжээ.

Алхам 1 : Дээрх хүүрнэсэн эхэд өгүүлэгдэж буй юмыг заан нэрлэж буй үгийг түүж бичээрэй.

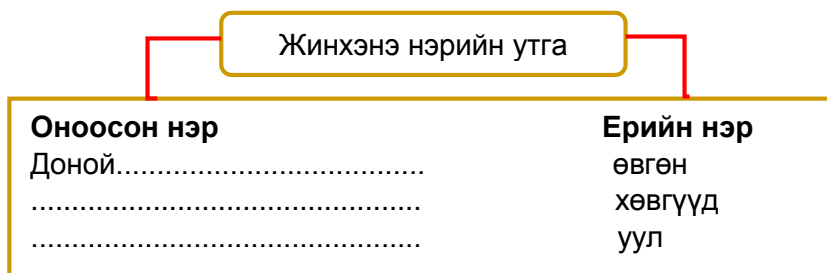
Алхам 2: Дээрх эхэд тодруулсан жинхэнэ нэрийн жишээнд харгалзах утгыг өнгөөр хүрээлж будаарай.

Алхам 3: Ангилал тус бүрд хамаарах үгс аль асуултад хариулагдахыг тайлбарлаарай.

- A. Хэн?
- B. Юу?

Алхам 4: Бүдүүвч дэх ерийн нэрийн өмнө оноосон нэр бичээд, дүрмийг тайлбарлаарай.

Алхам 4: Дээрх эхэд тодруулсан зарим үгийг үүсмэл ба үүсмэл бишээр нь ялгаж харууллаа. Жишээг ажиглаж, ялгааг ойлгоорой. Үүсмэл жинхэнэ нэрийг язгуур, дагавраар зааглаж бичээрэй.

Жинхэнэ нэр бүтэх ёс		
Үүсмэл		Үүсмэл биш
Дагаврын аргаар бүтсэн (Үгийн язгуур үндсэнд дагавар залгаж бүтнэ.)	Үг нийлэх аргаар бүтсэн (Хоёр өөр үг нийлж 1 юмыг нэрлэнэ.)	өвгөн гэр дэлхий
ухаан = ух+аан	өв хөрөнгө	хүү
шуурга =	эргэн тойрон	үлгэр
цацраг =	манан будан	учир
дээвэр =	уул нуруу	уул

Алхам 5: Дараах өгүүлбэрт өгүүлэгдэж байгаа юмсыг заасан жинхэнэ нэр ямар үгтэй холбогдож байгааг тодорхойлоорой.

Тэгээд **өвгөн** долоон **хүүтэйгээ ханаа** дэлгэж, **хаалгаа** босгож, **тооноо** өргөж, **униа** өлгөж, **туургаа** барьж, **дээврээ** тавьж, **бүслүүрээ** татаад, бөмбөрцөг **дэлхийн хэлбэртэй** бөмбөгөр цагаан **гэртэй** болов гэнэ.

Алхам 6: Жинхэнэ нэрийн найруулгын үүргийг тайлбарлаарай. Цэгийн оронд тохирох ойлголтыг нөхөж гүйцээгээрэй.

Хүүрнэсэн эхийн гол шинж нь Үйл явдал нь юмыг заасан буюу, үйлдэл хөдөлгөөн заасан буюу үгийн хослол бүхий өгүүлбэрээр илэрнэ. Тиймээс жинхэнэ нэр нь хүүрнэсэн эхийн утгыг бүтээхэд өгүүлэгдэж байгаа юмсыг заан нэрлэж, үйл үгтэй холбогдон, өгүүлбэр буюу үйл явдлыг бүтээж байна.

13

Сурагчийн нэр:
.....

Эхэлсэн: он сарөдөрцаг
Дууссан: он сарөдөр ... цаг

Агуулгын товч тайлбар Хичээлийн сэдэв: Жинхэнэ нэрийн олон тоо

Үгийн бүтэц: Монгол хэл бол залгамал бүтэцтэй. Тиймээс үгийн бүтэц нь язгуур+ үг бүтээх дагавар+ нөхцөл гэсэн дараалалтай байна. Тиймээс жинхэнэ нэр нь язгуур+ **тоо+ тийн ялгал+ хамаатуулах** гэсэн бүтцийн дараалалтай байдаг.

Олон тооны дагавар: Хүн, юмны ерөнхий олныг илтгэх утгатай бүтээврийг хэлнэ.

Дасгал 13: Олон тооны дагаврын хэл зүйн шинж, найруулгын үүргийг тодорхойлоорой.

Алхам 1: “Гэр” үлгэрээс ерөнхий олны утгатай үгсийг түүж бичээд, бүтцээр задлаарай.

Олон тооны дагаврууд:
-ууд, -үүд, -чууд, -чүүд,
-д,-с, -нар,

хөвгүүнд, уул+с,
.....

Алхам 2: Олон тооны нөхцөлийг найруулгад зөв хэрэглэх тухай тайлбарыг уншаад, жишээг зөв болгож засаарай.

1. Өмнөө тооны нэр болон ерөнхий олны утгатай үг авсан жинхэнэ нэр олон тооны нөхцөлөөр хувилахгүй.	а) Зарим окуутнууд хичээлээ сонгоно. Гучаад сурагчид суралцана.
2. Өгүүлэхүүн нь бэлч, тарх, бөөгнө, барилд, уралд, багшир гэх мэт үйл үгээр илэрсэн байвал үйлийн эзэн болж байгаа жинхэнэ нэр олон тооны нөхцөл авахгүй.	б) Малууд бэлчинэ. Бөхчүүд барилдана.
3. Нэг үгэнд олон тооны нөхцөлийг давхарлан залгахгүй.	в) Бид нар хичээлдээ явна.
4. Тодруулсан үгийг давтсан тохиолдолд олон тооны нөхцөлөөр хувилахгүй.	д) Өндөр өндөр уулс, өргөн өргөн голуудыг гатална.

Алхам 3: Дараах үгсийг ажиглаад, олон тооны нөхцөлөөр хувилгаж болох эсэхийг тайлбарлаарай.

- гурил, будаа, цас, элс, шороо
- нар, сар, дэлхий, алтан гадас
- хөдөөнийхөн, ахынхан, багачууд

14

Сурагчийн нэр:
.....

Эхэлсэн: он сарөдөрцаг
Дууссан: он сарөдөр цаг

Агуулгын товч тайлбар

Хичээлийн сэдэв: Жинхэнэ нэрийн тийн ялгал

Тийн ялгалын нөхцөл: Жинхэнэ нэрийг бусад үгтэй холбох үүрэгтэй бүтээврийг хэлнэ. Тийн ялгал нь бодит ертөнцийн юм үзэгдэл, шинж чанар, үйл хөдлөлийн хоорондох харьцаа буюу өгүүлбэрийн бүтэц дэх жинхэнэ нэрийг бусад үгтэй төрөл бүрийн утгаар холбох үүрэгтэй. Тийм учраас үзүүлэх утгаас нь хамаарч нэрлэх, харьяалах, өгөх орших, заах, гарах, үйлдэх, хамтрах, чиглэх гэсэн 8 тийн ялгал болгон ангилдаг.

Дасгал 14: Жинхэнэ нэрийн тийн ялгалын хэл зүйн шинж, найруулгын үүргийг тодорхойлоорой.

Ажиллах эх: Гэр (үлгэрийн гол хэсэг)

Алхам 1: Дараах асуултад хариулж бичээрэй. Загварыг гүйцээнэ үү.

- Хэн? Өвгөн яав? амьдарч байв.
- Хэн? _____ юунаас? уулсаас юуг? хана яав? хийх санаа олов.

_____ юуг? _____ яав?
 _____ юуг? _____ яав?
 _____ юуг? _____ яав?
 _____ юуг? _____ яав?
 _____ юуг? _____ яав?

- Хэн? _____ хэнтэй? _____ юуг? _____ яав? _____ юуг? _____ яав? _____

_____ юуг? _____ яав? _____ юуг? _____ яав? _____ юуг? _____ яав? _____ юуг? _____ яав? _____ юуг? _____ яав? _____

- Хэн? _____ хэний? _____ юуг? _____ яав? _____

Алхам 2: Дараах жинхэнэ нэрийг тийн ялгалын нөхцөлөөр хувилгаж, дүрмийг тайлбарлаарай.

Тийн ялгалын нэр	Г-ээр төгссөн эр үг	Гээгдэх эгшигтэй үг	Ь-ээр төгссөн үг	Гээгдэхгүй эгшигийн дүрэм
Нэрлэх	цацраг	дээвэр	унь	үлгэр
Харьяалах				
Өгөх орших				
Заах				
Гарах				

Үйлдэх				
Хамтрах				
Чиглэх				
Зөв бичих дүрэм тайлбарлах				

Алхам 3: Дээрх үлгэрт тийн ялгалын тохирох нөхцөлийг нөхөж бичээд, үлгэрийг цааш үргэлжлүүлэн уншаарай.

Гэр (гол хэсгийн үргэлжлэл)

Үлгэр... ингээд дууссангүй ээ. Өвгөн аав... нь нэг өдөр хэвтэр... орж, хөвгүүд...ээ “Төрөх нэг өдөр байхад, төгсөх нэг өдөр бий. Ханан гэр...ээ аав... нь хадан гэр...ээ буцах боллоо” гэжээ. Яаж аж төрөхийг гэр... чинь заагаад өгнө. Гагцхүү гэр... бүслүүр...ээ л чангалж яваарай.” гэжээ. Хөвгүүд... нь мөн л урьдын адил учир... ололгүй хоцорчээ...

Зөвлөмж: Дараах харилцан яриаг уншаад, нэрлэхийн тийн ялгалын тухай илүү сайн ойлгож аваарай.

А: - Нэрлэхийн тийн ялгал нөхцөлтэй юу?

Б: - Нөхцөлтэй.

А: - Ямар?

Б: - Тэг нөхцөлтэй.

А: - Яаж таних вэ? Бас яаж тэмдэглэх вэ?

Б: - Асуултаар нь танина. Нэрлэхийн тийн ялгал нь хэн, юу гэсэн асуултад хариулагдана. Бас утгаар нь таньж болно. Өгүүлбэрт тухайн үйлийг хийсэн эзний утга зааж байгаа жинхэнэ нэр нэрлэхийн ялгалд байна. Харин тэмдэглэхдээ болно.

Алхам 4: Дараах өгүүлбэрт байгаа жинхэнэ нэр ямар тийн ялгалын нөхцөлөөр нөгөө үгтэй холбогдож байгааг тодруулаарай.

Тэгтэл нэг өдөр гэрийн бүслүүр нь суларч, яйжийж унав гэнэ. Ингээд ах дүү долоо эцгээс үлдсэн хөрөнгийг эн тэнцүү хувааж авахаар шийдээд, хана, унь, хаалга, тооно, дээвэр туургаа салган үүрч, харсан зүг рүүгээ одоцгоов.

Алхам 5: Тийн ялгалын нөхцөлийн утга, найруулгын үүргийн тухай дараах тайлбарыг гүйцээгээрэй.

Жинхэнэ нэр нь нэрлэх, өгөх орших,,,, хамтрах, тийн ялгалын нөхцөлөөр үйл үгтэй холбогдож, хүүрнэсэн эхийн үйл явдлыг бүтээнэ. Харин тийн ялгалын нөхцөл нь жинхэнэ нэрийг жинхэнэ нэртэй холбож, тухайн хүн, юм хэний, юуны харьяалалд байгааг тодотгох үүрэгтэй.

15

Сурагчийн нэр:
.....

Эхэлсэн: он сарөдөрцаг
Дууссан: он сарөдөр цаг

Агуулгын товч тайлбар Хичээлийн сэдэв: Жинхэнэ нэрийн хамаатуулах нөхцөл

Хамаатуулах нөхцөл: Тухайн хүн, амьтан, юмс үзэгдлийг төрлийнх нь олон юмны дотроос ялгахын зэрэгцээгээр хэнд, юунд хамаатай болохыг жинхэнэ нэрийн хамаатуулах ёс гэнэ. Хамаатуулах нөхцөлийг биед хамаатуулах, эзэнд хамаатуулах гэж хоёр ангилна. Эзэнд хамаатуулах нь –аа, -ээ, -оо, -өө нөхцөлөөр, биед хамаатуулах нь минь, маань, (1-р бие), чинь, тань (2-р бие), нь (3-р бие) нөхцөлөөр тус тус илэрнэ.

Дасгал 15: Жинхэнэ нэрийн хамаатуулах нөхцөлийн хэл зүйн шинж, найруулгын үүргийг тодорхойлоорой.

Хөвсгөл далай (өгүүллэгийн хэсгээс)

Би Хөвсгөл далай ээжийнхээ торгон эрэг дээр зогсож байна. Их давлагаан ирж, санаа алдах мэт болоод чимээ тасарна. Далай минь, бүлээхэн тунгалаг ус чинь нялх багын минь нулимсыг санагдуулах чинь юу билээ. Эрх багын гомдол баярын нулимсаа энд унагаасан юм биш байгаа. Элэг дотно энэ их ус чинь ч гэсэн эцэг өвгөдийн минь нулимс биш байгаа. Эдүгээ бид чинь “Эрдэнэ болсон далай ижий минь” гэж энхрий хайрын нулимсаа унагахыг больсон юм биш байгаа...

Алхам 1: Дээрх эхэд байгаа хамаатуулах нөхцөлтэй үгсийг ангилаарай.

Эзэнд хамаатуулах нөхцөлтэй үг	Биед хамаатуулах нөхцөлтэй үг
--	---

Алхам 2: Хамаатуулах нөхцөлтэй үгс нь утгаараа хэнийх, юуных болохыг тодорхойлоорой. Цэгийн оронд бичнэ үү.

Би (надад)	Далай ээжид	Бидэнд
далай ээжийнхээ		нулимсаа

Алхам 4: Дараах үгсийг тийн ялгал, хамаатуулах нөхцөлөөр хувилгана уу. Ямар тийн ялгалтай үг эзэнд хамаатуулах нөхцөлөөр хувилдаггүйг олоорой.

Нэрлэх		
Харьяалах		ээжийнхээ
Өгөх орших		
Заах		
Гарах		
Үйлдэх	хайраараа	
Хамтрах		
Чиглэх		

16

Сурагчийн нэр:

.....

Эхэлсэн: он сарөдөрцаг

Дууссан: он сарөдөр цаг

Хичээлийн сэдэв: Нэгж хичээлийн үнэлгээ

Дасгал 16: Жинхэнэ нэрийн тухай мэдлэг, ойлголтоо шалгаарай.**Үхэр хулгана**

Хоёр үхэр хулгана өндөг олжээ.

“Түүнийг идэх сэн” гэж хүсэвч өндгийг булаах гэсэн хэрээнүүд нисээд амраадаггүй.

“Явал өндгийг хэрээнүүдэд алдчихгүй байх вэ?” гэж тэд боджээ. Зөөө гэхээр хүч нь хүрдэггүй, өнхрүүлье гэвэл хагарчхаж мэднэ. Үхэр хулганууд ухаанаа зарж, ингэж шийджээ.

Нэг нь дээшээ харж хэвтээд өндгийг тал талаас нь хөлөөрөө тулахад нөгөөх нь түүний сүүлнээс чарга чирч яваа юм шиг угзарсаар өндгийг шалан доогуур авч оржээ.

1. Дээрх эхээс жинхэнэ нэрийг түүж бичээд, асуулт тавиарай.

.....

.....

2. Түүсэн жинхэнэ нэрүүд ямар утгатайг тайлбарлаарай.

А. Ерийн нэр

В. Оноосон нэр

3. Үүсмэл жинхэнэ нэрийг олж, бүтцээр задлаарай.

А. Өндөг

В. хэрээ

С. ухаан

D. сүүл

4. Дээрх эхээс олон тооны дагавартай үгийг олж бичээрэй. (.....)

5. Дээрх эхэд ялгалын нөхцөлтэй үг хэд байна вэ? (.....)

6. Дээрх эхэд байгаа хамаатуулах нөхцөлтэй үгийг түүж, бүлэглэнэ үү.

• Эзэнд хамаатуулах нөхцөлтэй үг

• Биед хамаатуулах нөхцөлтэй үг

7. Дараах жинхэнэ нэрийг үгийн бүтцээр задлаарай.

• хөлөөрөө

• сүүлнээс

8. Дээрх жинхэнэ нэрүүд хүүрнэсэн эхийн утга агуулгыг бүрдүүлэхэд ямар үүрэгтэй байна вэ?

А. Өгүүлэгдэж байгаа юм

В. Эхийн бүтэц

С. Дэвшүүлсэн асуудал

D. Орчин

17

Сурагчийн нэр:
.....

Эхэлсэн: он сарөдөрцаг
Дууссан: он сарөдөр цаг

Агуулгын товч тайлбар

Хичээлийн сэдэв: Үйл үгийн утга, бүтэц

Үйл үг: Хүн, юм, үзэгдлийн үйл хөдлөл, явц, байдлыг зааж, яав? яалаа? яасан? яаж?...гэх мэт “яа-“ язгууртай асуултад хариулагдах үгсийг үйл үг гэнэ. Үйл үгийн тоогоор үйл явдал бүтнэ. Үйл үгийг утгаар нь тусах, эс тусах гэж ангилна. Өмнөө заахын тийн ялгалын нөхцөлтэй нэр үгийг захирч чадах үйл үг нь тусах, захирч чадахгүй байвал эс тусах үйл үг болно.

Дасгал 17: Үйл үгийн хэл зүйн шинж, найруулгын үүргийг тодорхойлох

Гэр

(Үлгэрийн төгсгөл)

...Ууган хүү нэгэн газар хүрч, хаалгаа босгон, хэрүүл уруулгүй амар жимэр сууж байтал өдөржин хурц нар төөнөөд, арай л шатаачихсангүй. Удаах хүү сараалжин ханаа дэлгээд, унтаж хэвттэл гэнэт ширүүн бороо асгаж, аянга эгээтэй л ниргэчихсэнгүй. Дараах хүү туургаа авч, хоргодон суутал, уулын үер урсгаад явчих шахав. Бас нэг нь дээврээ авч, дор нь амарч хэвттэл хуй салхи босож, хуу татаад хаяж гэнэ. Нөгөө нь толгой дээрээ

тооноо өргөөд сууж байтал шөнө болж, араатан чоно тал талд нь архиралдаж гэнэ. Униа боож, шовойлгон хоргодож суусан нэгийг хүйтэн жавар хайрч, хөлдүүс болгох дөхөв. Бага хүүд бүслүүрээс өөр юм үлдээгүй тул бүр ч хэцүү байжээ.

Тэгтэл нэг өдөр түүн дээр хана үүрсэн ах нь буцаад иржээ. Удаах ах нар нь удалгүй хаалгаа, тооно, унь, дээвр, туургаа үүрсээр, ар араасаа цувран айсуу. Тийнхүү долоон хүү буурал эцгийнхээ гэрээс үгийн учрыг сая л ухаарч, түүнээс хойш үеийн үед өргөө цагаан гэрээ звийн сүлд болгон дээдлэн хүндэлсээр амар сайхандаа жаргажээ.

Алхам 1: Дээрх эхээс яав, яаж, яатал? гэх мэт асуултад хариулагдах үгийг цэгийн оронд нөхөж бичээрэй.

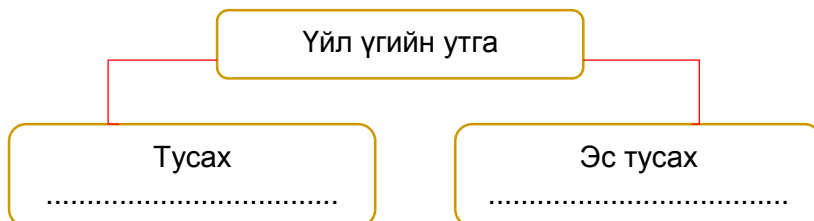
Хэн ?	Юуг?	1. Яав?	2. Яав?	Юу?	Хэнийг	3. Яав?	4. Яав?
Ууган хүү	хаалгаа	босгон	сууж байтал	Нар	хүүг шатаачихсангүй	
Удаах хүү	ханаа	унтаж хэвттэл	Бороо Аянга	хүүг	ниргэчихсэнгүй
Дараах хүү	туургаа	авч,	Үер	хүүг	урсгаад явчих шахав.	
Бас нэг нь	дээврээ	авч	Хуй салхи	дээврийг	босож
Нөгөө нэг	тооноо	сууж байтал	чоно			архиралдав.
Өөр нэг нь	униа	боож шовойлгон	Жавар	хүүг, хөлдүүс болгох шахав.	
Отгон хүү		хэцүү байв.					

Алхам 2: Яав? гэсэн асуултад хариулагдаж буй үгс ямар утгыг зааж байна вэ?

Тайлбарлаарай.

- A. Үйлдэл, хөдөлгөөн
- B. Хүн, юм, үзэгдэл
- C. Шинж чанар

Алхам 3: Дээрх хүснэгтээс яав? гэсэн асуулт бүхий эгнээг ажиглаарай. Аль дугаарт тусгах, алинд нь эс тусгах үйл үг байгааг доор тэмдэглээрэй.

Алхам 4: Налуугаар бичсэн төгсгөлийн цогцолбор дахь үйл үгийг үүсмэл, үүсмэл бишээр нь ангилан бичлээ. Үүсмэл үгийг бүтцээр зааглана уу.

Үйл үг бүтэх ёс		
Үүсмэл		Үүсмэл биш
Дагаврын аргаар бүтсэн (Үгийн язгуур үндсэнд дагавар залгаж бүтнэ.)	Үг нийлэх аргаар бүтсэн (Хоёр өөр үг нийлж 1 юмыг нэрлэнэ.)	жарга буц ир үүр
цувар=	дээдлэн хүндлэх	
ухаар =		
дээдэл =		

Алхам 5: Үйл үгийн тоогоор үйл явдал байна. Тэгвэл өгүүлбэр бүрд хэдэн үйл явдал дүрслэгдсэнийг олоорой.

Хэн ?	Юуг?	1. Яав?	2. Яав?	Үйл явдлын тоо
Ууган хүү	хаалгаа	босгон	сууж байтал	2
Удаах хүү	ханаа	дэлгээд,	унтаж хэвттэл	
Дараах хүү	туургаа	авч,	хоргодон суутал	
Бас нэг нь	дээврээ	авч	амарч хэвттэл	
Нөгөө нэг	тооноо	өргөөд,	сууж байтал	
Өөр нэг нь	униа	боож шовойлгон	хоргодож суутал	
Отгон хүү		хэцүү байв.		1

Алхам 6: Үйл үгийн хүүрнэсэн эхэд гүйцэтгэх найруулгын үүргийг тайлбарлаарай. Дараах тайлбарыг гүйцээнэ үү.

Үйл явдал нь юм, түүний хөдөлгөөнөөс бүтнэ. Үүний юм нь жинхэнэ нэрээр, хөдөлгөөн нь илэрнэ. Өөрөөр хэлбэл хүүрнэсэн эхийн хамгийн гол шинж болох үйл явдлыг бүтээдэг хамгийн гол хоёр үгийн аймаг бол жинхэнэ нэр, хоёр юм. Үйл үг нь холбох болон төгсгөх нөхцөлөөр хувилж, орон, цаг, зорилго, шалтгаан, шинж байдал зэрэг төрөл бүрийн нэмэлт утга, өнгө аясыг бүтээнэ.

18

Сурагчийн нэр:
.....

Эхэлсэн: он сарөдөрцаг
Дууссан: он сарөдөр цаг

Агуулгын товч тайлбар Хичээлийн сэдэв: Үйл үгийн нөхцөлдүүлэн холбох нөхцөл

Үйлийн холбох нөхцөл: Холбоо үг, өгүүлбэрийн бүтцэд орсон үйл үгийг бусад үйл үг болон нэр үгтэй холбох үүрэгтэй нөхцөлүүдийг үйлийн холбох нөхцөл гэнэ. Үйлийн холбох нөхцөлийг нөхцөлдүүлэн холбох, тодотгон холбох нөхцөл гэж хоёр ангилна.

Нөхцөлдүүлэн холбох нөхцөл: Үйл үндсийн дараа орж, тухайн үйл үгийг бусад үйл үгтэй холбох үүрэгтэй нөхцөлийг хэлнэ.

Дасгал 18: Уншсан эхэд хэрэглэсэн үйлийн нөхцөлдүүлэн холбох нөхцөлийн хэл зүйн шинж, найруулгын үүргийг тодорхойлоорой.

Ажиллах эх: Гэр (үлгэрийн төгсгөл)

Алхам 1: Нөхцөлдүүлэн холбох нөхцөлтэй үйл үгсийг эхээс түүж бичээд, 2, 2 үгийг бүтцээр задлаарай.

Нөхцөл	Жишээ	Бүтцээр задлах
- ж, -ч		
- н		
- саар ⁴		
- н		
- тал ⁴		
Эдгээр (вал ⁴ –бал ⁴ , -магц ⁴ , - вч, - хлаар ⁴ , -нгуут, -нгүүт, - нгаа ⁴ , -лгүй) нөхцөл нь нөхцөлдүүлэн холбохын нөхцөл. Ийм нөхцөлтэй үйл үг дээрх эхэд байхгүй байна.		

Алхам 2: Дараах үгс өгүүлбэрт ямар үгтэй холбогдож байгааг олж бичээрэй.

ухаарч →

өргөөд →

босгон →

үүрсээр →

суутал →

Алхам 3: Нөхцөлдүүлэн холбох нөхцөлүүд нь нэг үйл үгийг нөгөө үйл үгтэй холбохдоо ямар ямар утгыг илэрхийлж байгааг жишээгээр тайлбарлаарай.

- A. Үйл явдлууд зэрэгцэж болж байгааг
- B. Үйл явдлууд дараалан болж байгааг.....
- C. Үйл явдлууд үргэлжилж байгааг
- D. Үйл явдлууд эсрэгцэж байгааг
- E. Үйл явдлын шалтгааныг (ухаарч дээдлэн хүндлэх болсон.) Тэгэхээр –ч нөхцөлөөр дээдлэн хүндлэх болсны шалтгааны утгыг илэрхийлж, холбосон байна.

19

Сурагчийн нэр:

.....

Эхэлсэн: он сарөдөрцаг
Дууссан: он сарөдөр цаг

Агуулгын товч тайлбар

Хичээлийн сэдэв: Үйл үгийн тодотгон холбох

Тодотгон холбох нөхцөл: Үйл үндсийн дараа орж, тухайн үйл үгээ дараагийн нэр үгэнд холбох үүрэгтэй нөхцөлийг хэлнэ. Эдгээр нөхцөлүүд нь өнгөрсөн, одоо, ирээдүй 3 цагийг ялган заана.

Дасгал 19: Уншсан эхэд хэрэглэсэн үйлийн тодотгон холбох нөхцөлийн хэл зүйн шинж, найруулгын үүргийг тодорхойлоорой.

Ажиллах эх: *Гэр (үлгэрийн гол хэсэг)*

Алхам 1: “Гэр” эхээс дараах нөхцөлтэй үйл үгсийг түүж, утгаар нь бүлэглэн бичээрэй.

Нөхцөлийн утга	Нөхцөл	Жишээ үг
Өнгөрсөн цаг	-сан, -сэн,-сон, -сөн	хүрээлсэн,
Одоо цаг	-аа, -ээ, -оо, -өө, -даг, -дэг, -дог,-дөг	нээгддэг,
Ирээдүй цаг	-х, -маар, -мээр, -моор, -мөөр	

Алхам 2: Түүсэн үгсээ бүтцээр задлаарай.

Алхам 3: Тодтогон холбох нөхцөлтэй үгс нь өгүүлбэрт ямар аймгийн үгтэй холбогдож, тухайн юмны шинжийг тодруулж байгааг олоорой.

Өвгөн хүрээлсэн эргэн тойрны уулсыг дуурайлган бургасан хана хийв. Цасан шуурганд хаагддаг, цагийн сайханд нээгддэг нарнаас тооно, тал тал тийш урссан алтан цацрагуудаас унь, уулын араас ургасан манан будангаас туурга, дээгүүр бүрхсэн зузаан үүлсээс дээвэр хийх санаа олжээ. Түшилдэн ханхайсан уул нуруунуудын араар хүрдэн салхи эрчлэн эргэж байгаа даа гэж бодуутаа хялгас томж, бүслүүр хийв.

Алхам: 4: Үйл үгийн найруулгын үүргийн тухай дараах тайлбарыг тэмдэглээрэй.

Тодотгон холбох нөхцөл нь үйл үгийг нэр үгтэй холбоно. Тийм учраас жинхэнэ нэрийн нөхцөлөөр (сууснаараа, бодохоосоо) хувилна. Тодотгон холбох нөхцөл нь хүн, юм, үзэгдлийг заасан нэр үгийг үйл явдлын цаг болоод шинжээр тодотгон, дүрслэх үүргээр хүүрнэсэн эхийн найруулгад хэрэглэгддэг.

20

Сурагчийн нэр:
.....

Эхэлсэн: он сарөдөрцаг
Дууссан: он сарөдөр цаг

Агуулгын товч тайлбар Хичээлийн сэдэв: Үйл үгийн цагаар төгсгөх нөхцөл

Төгсгөх нөхцөл: Өгүүлэгчийн хандлагыг илэрхийлж, өгүүлбэр төгсгөдөг нөхцөлүүдийг хэлнэ. Үйл үгийн төгсгөх нөхцөлийг цагаар төгсгөх, биеэр төгсгөх гэж 2 ангилна.

Цагаар төгсгөх нөхцөл: Өгүүлэгчийн үйлийг хэрхэн үнэлж байгаа хандлагыг заадаг, өнгөрсөн, одоо, ирээдүй 3 цагийн утга илтгэх нөхцөлийг хэлнэ.

Дасгал 20: Үйл үгийн цагаар төгсгөх нөхцөлийн хэл зүйн шинж, найруулгын үүргийг тодорхойлоорой.

Ажиллах эх: Гэр (үлгэрийн гол ба төгсгөл хэсэг)

Алхам 1: “Гэр” үлгэрийн өгүүлбэр бүрийн төгсгөлийг ажиглаарай. Хүүрнэсэн эх ямар нөхцөлөөр ихэвчлэн төгссөнийг жагсааж бичээрэй.

Алхам 2: Нөхцөлүүдийг илэрхийлж буй утгаар нь ангилаарай.

Өнгөрсөн цагийн нөхцөл

Одоо цагийн нөхцөл

Ирээдүй цагийн нөхцөл

Алхам 3: Цагаар төгсгөх нөхцөлтэй дараах үйл үгийг бүтцээр задлаарай.

хийв	
өгнө	
жаргажээ	
боллоо	

Алхам 4: Цагаар төгсгөх нөхцөлийн утгыг зөв илэрхийлсэн нэг нэг өгүүлбэр зохиож бичээрэй.

Заадаг цаг	Нөхцөлийн утга	Нөхцөл	Жишээ өгүүлбэр
Өнгөрсөн цаг	Үйл явдал мэдэгдэж өнгөрсөн	-в -лаа, -лээ, -лоо, -лөө	
	Үйл явдал мэдэгдээгүй өнгөрсөн	-жээ, -чээ	
Одоо цаг		-на, -нэ, -но, -нө	
Ирээдүй цаг		-на, -нэ, -но, -нө	

21

Сурагчийн нэр:
.....

Эхэлсэн: он сарөдөрцаг
Дууссан: он сарөдөр цаг

Агуулгын товч тайлбар Хичээлийн сэдэв: Үйл үгийн биеэр төгсгөх нөхцөл

Биеэр төгсгөх нөхцөл: Үйл хөдлөлийг нэг, хоёр, гуравдугаар биеийн аль нэгээр гүйцэтгүүлэхээр хүсэх, даалгах, захирах, зөвлөх, шаардах, гуйх, шийдэх, сануулах, ерөөх зэрэг өгүүлэгчийн хандлагыг илэрхийлэх нөхцөлүүдийг хэлнэ. Найруулгад маш олон өнгө, хандлага, олон өөр утгаар хэрэглэгдэнэ.

Дасгал 21: Үйл үгийн биеэр төгсгөх нөхцөлийн хэл зүйн шинж, найруулгын үүргийг тодорхойлоорой.

Ажиллах эх: Гэр (үлгэрийн гол ба төгсгөл хэсэг)

Алхам 1: Үйл хөдлөлийг нэг, хоёр, гуравдугаар биеийн аль нь гүйцэтгэж байгааг үйлийн эзэн, нөхцөлийн утгаар тодорхойлоорой.

Бие	Нөхцөлийн утга	Нөхцөл	Жишээ
1	Шийдэх	-я, -е, -ё	Ашигт мал сүргээ магъя. (би)
	Даалгах	-сугай, -сүгэй	Ач буян, амжилт бүтээлээ өргөсүгэй. (би)
	Тушаан захирах	тэг нөхцөл	Нөхрөө харж биеэ зас. (чи)
2	Зөвлөх	-аарай ⁴	Өрх өргөж, сум сунгаж яваарай. (чи)
	Шаардах	-аач ⁴	Морио эмээллээд, салхи шиг давхиач.(чи)
	Хүндэтгэх	-гтун, -гтүн	Та нар тавтай морилогтун. (та)
	Сануулах	-уузай, -үүзэй	Хүсэл зорилгоосоо няцуузай. (чи)
	Зөвшөөрөх	-г	Өөрийнхөөрөө явбал яваг. (тэр)
3	Ерөөх	-тугай, -түгэй	Саасан сүү нь сав дүүртүгэй. (түүний)
	Мөрөөдөх	-аасай ⁴	Эх орон, элгэн садан минь энх байгаасай. (тэр)

Алхам 2: “Гэр” үлгэрийн гол дүр болох өвгөний захиасыг дэлгэрүүлж бичээрэй. Тэгэхдээ өгүүлбэрүүдээ биеэр төгсөх нөхцөлөөр хувилгаж, тушаах, сануулах, зөвшөөрөх, ерөөх, хүсэх зэрэг олон утгатай болгоорой.

Үлгэр ингээд дууссангүй ээ. Өвгөн аав нь нэг өдөр хэвтэрт орж, хөвгүүддээ “Төрөх нэг өдөр байхад, төгсөх нэг өдөр бий. Ханан гэрээсээ аав нь хадан гэр лүүгээ буцах боллоо” гэжээ. Яаж аж төрөхийг гэр чинь заагаад өгнө. Гагцхүү гэрийн бүслүүрээ л чангалж яваарай.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....” гэжээ.

22

Сурагчийн нэр:

.....

Эхэлсэн: он сарөдөрцаг

Дууссан: он сарөдөр цаг

Хичээлийн сэдэв: Нэгж хичээлийн үнэлгээ

Дасгал 22: Үйл үгийн тухай мэдлэг, ойлголтоо бататгаарай.**Тээрэмчин**

... Би хүрээ аваад эргэтэл сая уур савсуулан хаясан хомоолны тас нясхийн хага үсрэх дуутай зэрэгцэн, чихний үзүүр часхийн хорслоо.

Хонгил шиг хүйтэн, тээрмийнхээ байшинд яаран ортол том ширмэн цөгцтэй дэнгийн гэрэл хаалганы салхинд цохигдон, унтарчих шахам сүүмэлзэв. Би эвдэрч гажсан хаалгаа чихруулан өргөж хаагаад, хананд өлгөөтэй дэнгийн бадамласан голыг заслаа. Байшингийн хана, туурга хүртэл гэрэлтэв. Би шигшүүрийнхээ элэгдэж мөлийсөн гишгүүрийн ард сууж, “Чш” гэж чимээ өгмөгц хар морь тээрмийн дүгрэг чулууг харшуулан эргүүлж, хад хайрга нь ил гартлаа ховилтон элэгдсэн эх ч үгүй, төгсгөл ч үгүй тээрэм тойрсон нарийн жимээр жигдхэн гэлдэрч эхэллээ. Хад чулуу цухуйсан хатуу хөрсийг зөөллөж, тэгшлэх санаатай асгасан шороо маань морины хөлд тарж, хар морь минь хатуу чулуунд туурайгаа салбартал элээж, бүдчин гэлдэрсээр байв..

1. Тодруулсан өгүүлбэр дэх үйл үгийг тусах, эс тусах утгаар нь ялгаж бичнэ үү.
 - Тусах үйл үг
 - Эс тусах үйл үг
2. Налуугаар бичсэн хэсэгт байгаа үйл үгийг үүсмэл, үүсмэл бишээр нь ангилна уу.
 - Үүсмэл үйл үг
 - Үүсмэл биш үйл үг
3. Цэнхрээр бичсэн хэсэгт байгаа өгүүлбэрт хэрэглэсэн нөхцөлдүүлэн холбох нөхцөл, ямар утга үүргээр орсныг тайлбарлаарай.

Хоёр үйл зэрэгцэж байгааг:

Үйлүүд дараалж байгаагард сууж, ... чулууг эргүүлж, ... гэлдэрч эхэллээ.

Цаг хугацааны утгаар

Шинж илэрхийлсэн утгаар

Шалтгааны утгаар

Үйл үргэлжилж байгааг

4. Тодотгон холбох нөхцөлтэй дараах үгс нь ямар үгийн утгыг тодруулсныг бичээрэй.

Уур савсуулан хаясан, хага үсрэх, эвдэрч гажсан, дэнгийн бадамласан, элэгдэж мөлийсөн, тээрэм тойрсон, асгасан

5. Дээрх эхэд өгүүлбэрийн төгсгөл нь яагаад мэдэгдэж өнгөрсөн цаг буюу –в, -лаа, нөхцөлөөр төгссөний учрыг тайлбарлаарай.
- Хүүрнэсэн эхийн өгүүлбэрийг цагаар төгсгөх нөхцөлөөр хувилгадаг.
 - Өгүүлэгч нь би баатар учраас
 - Тухайн үйл явдлыг өгүүлэгч мэдээгүй учраас
 - Үйл явдал нь одоо, ирээдүй, өнгөрсөн 3 цагт өрнөж байгаа учраас

6. Дээрх эхийн үйл явдлыг сануулсан, зөвлөсөн, шаардсан, зөвшөөрсөн, хүссэн утгатай захиасаар нэмж дэлгэрүүлээрэй.

.....

.....

.....

.....

7. Дараах үгсийг үгийн бүтцээр задлан, зөв бичих дүрмийг тайлбарлаарай.

- Бадамласан
- Гэрэлтэв
- Салбартал

8. Дараах өгүүлбэрт хэдэн үйл явдал байна вэ?

... Би хүрээ автаад эргэтэл сая уур савсуулан хаясан хомоолны тас нясхийн хага үрэх дуутай зэрэгцэн, чихний үзүүр часхийн хорслоо.

- 7
- 8
- 9
- 10

9. Дараах жинхэнэ нэр ба үйл үгийг утгаар зөв холбон найруулж, үйл явдлыг гүйцээгээрэй. **Нөхөх үг:** (талхиж, суудалдаа, нүхэнд нь, хөлөөрөө, чулуун, халих, хутгуураар, шигшүүрэндээ)

Тэгээд бул дээгүүр бялхан хивгийг модон хусаж,
 хийгээд тээрмийнхээ идшийг тохируулан гол савх бургас
 нэмж, дүүжин суунгаа гишгүүрийг хоёр ээлжлэн
 эхэллээ.

10. Хүүрнэсэн эхийн үндсэн шинжүүдийг нэрлээрэй. Зөв хариултуудыг тэмдэглэнэ үү.

- Үйл явдалтай. Үйл явдал нь тодорхой орчинд, цагийн дарааллаар учир шалтгааны уялдаатай, нэг нь нөгөөгөөсөө урган гарч өрнөдөг.
- Үйл явдал нь тодорхой орчинд нэг нь нөгөөгөөсөө урган гараагүй, биеэ дааж өрнөдөг.
- Дүрүүдтэй. Тэдний хэлсэн үг (яриагаар), хийсэн үйлдлээр үйл явдал дүрслэгддэг.
- Үйл явдлын бүтцээр дамжин сэдэв, санаа илэрдэг.
- Хүүрнэсэн эхийн үйл явдал нь жинхэнэ нэр, үйл үгийн хослолоор бүтдэг.